

STAAT VAN DE NATUUR

IN DE NOARDLIKE FRYSCHE WÂLDEN

De rijke biodiversiteit van Nationaal Landschap NFW: een goed bewaard geheim

Het coulisselandschap van 'dykswâlen' en elzensingels in de Noardlike Fryske Wâlden (NFW) is misschien wel het best bewaarde geheim van Fryslân. Zij die er wonen of het gebied regelmatig bezoeken zullen dat bevestigen. En gasten die het landschap voor het eerst aan doen, vinden het vaak een ware belevens. De beslotenheid van het landschap en het feit dat het hier gaat om het grootste aaneengesloten elzensingelgebied van Europa, geven het gebied niet alleen nationale maar ook internationale betekenis. De landschappelijke waarde wordt breed erkend; het gebied is niet voor niets een Nationaal Landschap.

Toch bewaart het gebied nog aanzienlijke geheimen. Zo blijkt het een bijzondere biodiversiteit te herbergen, die nauwelijks bekend is. Veel betrokken particulieren, organisaties en overheden hadden wel een vermoeden, maar hoe rijk het gebied werkelijk is, kon niemand nog echt hard maken. In 2012 hebben Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek (A&W), Landschapsbeheer Friesland (LBF) en de vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Noardlike Fryske Wâlden (NFW) hier onderzoek naar uitgevoerd. Het doel was allereerst om meer zicht te krijgen op die bijzondere biodiversiteit en ten tweede om hier in de toekomst beter rekening mee te houden qua beheer en onderhoud.

Noardlike Fryske Wâlden

Us Nasjonaal Lânskip

In het landschapsbeheer van Noord-Fryslân neemt de vereniging NFW een belangrijke positie in. Ze is de gesprekspartner voor gemeenten, provincie en rijk. De vereniging is aangewezen als coördinator voor zowel het weidevogel- als landschapsbeheer in het hele gebied. A&W is een internationaal werkend onderzoeks- en adviesbureau dat de NFW als thuisbasis heeft en regelmatig projecten voor natuurbescherming en beheer in het gebied uitvoert. LBF is al jaren betrokken bij de planning en uitvoering van het landschapsbeheer in het gebied en biedt daarbij een breed pakket aan diensten en advisering aan. Op dit moment wordt er gewerkt aan belangrijke veranderingen, waarbij de omvorming van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap en de invoering van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) centraal staan. De belangrijkste thema's zijn: dierenwelzijn, milieu, biodiversiteit en landschap. Om dat beleid en beheer adequaat in te kunnen vullen, is de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar vier soortgroepen: vleurmuizen, broedvogels, hogere planten en ongewervelde dieren.

Vleermuizen

Vleermuizen maken graag gebruik van de elzensingels en dykswâlen omdat ze graag jagen in de luwte van lijnvormige landschapselementen. Verspreid door de NFW zijn zes soorten vleermuizen aangetroffen. In volgorde van talrijkheid zijn dat: gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis, laatvlieger, rosse vleermuis, watervleermuis en tweekleurige vleermuis. Gedurende een waarneming van tien minuten op een telpunt vloog gemiddeld 5,5 keer een vleermuis langs, waarvan de helft een gewone dwergvleermuis was. In totaal zijn in twee telrondes 246 vleermuizen op 128 telpunten door het hele gebied waargenomen.

De tweekleurige is het meest zeldzaam. Deze ook landelijk zeldzame soort is in de NFW in twee gebieden waargenomen, bij Drogeham en Rottevalle. Er is geen verschil geconstateerd in vleermuisactiviteit tussen dykswâlen en elzensingels.

Watervleermuizen.

Nog niet helemaal duidelijk is waar de vleermuizen in het gebied hun kraamkolonies hebben en waar ze overwinteren. Ook weten we nog niet precies hoe rijk de NFW is in vergelijking met andere gebieden. In de toekomst zijn dat belangrijke vragen, want vleermuizen scoren hoog in het Europese beleid voor natuurbescherming.

Broedvogels

De NFW blijkt rijk te zijn aan een bijzondere categorie broedvogels: de houtwalvogels. Dit zijn vogels die in grote aantallen in houtwallen en houtsingels broeden. In de NFW zijn dit vooral de gekraagde roodstaart, grasmus, braamsluiper, tuinfluiter en spotvogel. Ze komen gemiddeld vijf keer meer voor dan op grond van het aandeel van de NFW in de totale landoppervlakte van Nederland verwacht mag worden. De gekraagde roodstaart en de spotvogel zijn de meest typische NFW-soorten: zij komen zes tot tien keer meer voor dan verwacht. Dykswâlen blijken twee keer zo rijk aan broedvogels als elzensingels. Dat heeft

Gekraagde roodstaart.

waarschijnlijk te maken met de grotere variatie aan leefgebiedjes in wallen in vergelijking tot singels.

De broedvogels zijn onder te verdelen in struweelbewoners en bosbewoners. Struweelvogels leven vooral in de struiklaag en bosvogels gebruiken graag ook de boomkronen. Singels en wallen die direct na het kappen zijn aangegroeid, vertonen overeenkomst met struweel (groepen struiken) en herbergen relatief veel struweelsoorten. Bosvogels hebben oude bomen nodig. De laatste twintig jaar zijn de aantallen struweel- en bosvogels in de elzensingels met 30 tot 80 procent afgenomen; de aantallen bosvogels in de dykswâlen zijn daarentegen in 35 jaar verdubbeld. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de mate van landschapsonderhoud die voor elzensingels doorgaans een drastischer effect heeft dan voor dykswâlen. Maar dat moet nog verder worden onderzocht. Wel is duidelijk dat het voorkomen van onder meer meidoorns en ondergroei van bramen en brandnetels

Gruwe klauwier.

‘De gekraagde roodstaart, de grauwe klauwier en de spotvogel verdienen een speciale vermelding!’

Spotvogel.

belangrijk is voor de broedvogels. Naast de gekraagde roodstaart verdienen twee soorten een speciale vermelding: de grauwe klauwier en de spotvogel. De grauwe klauwier is een landelijk zeldzame soort van de Rode Lijst die tot voor kort voornamelijk nog in een natuurgebied in Zuidoost Drenthe voorkwam. De laatste jaren breidt deze soort uit en heeft zich onder meer gevestigd in een nieuw aangelegde houtwal bij Twijzel. De soort staat bekend als een indicator van een rijke leefomgeving. De spotvogel is de enige broedvogel in de NFW met een uitgesproken voorkeur voor elzensingels. Landelijk nam de soort de afgelopen twintig jaar met 40 procent af; in de NFW nam hij met een factor vijf toe. Wat de NFW zo bijzonder maakt voor de soort, is niet precies te zeggen. Hiervoor is meer onderzoek nodig.

Dubbelloof.

Varens, mossen en wilde rozen

De NFW is tevens een bijzonder gebied voor een aantal planten, varens en mossen. Dat zijn bijvoorbeeld planten van droog schraalgrasland. Die vinden een plek bovenop oude dykswâlen waar de voedingsstoffen door de jaren heen zijn uitgespoeld en waar bovenop voedselarme omstandigheden zijn ontstaan. Het betreft soorten als muizenoor en zandblauwtje. Dicht havikskruid is een bijzondere soort van bosranden die ook op voedselarme wallen groeit. Dergelijke wallen zijn tegenwoordig zeldzaam in de NFW. Het gewoon appelmoss is een zeldzame mossoort die in Nederland sterk achteruit is gegaan en - naast de Veluwe - voornamelijk op de dykswâlen rond Eastermar voorkomt. Aan de voet van beschaduwde dykswâlen wordt regelmatig dubbelloof gevonden, een varensort van de Rode Lijst.

Dagpauwoog op bramenstruik.

De singels en wallen herbergen ook landelijk zeldzame soorten wilde rozen, zoals de schijnviltroos, beklierde heggenroos, schijnegellantier en berijpte viltroos, de heggenroos en de harige vorm van heggenroos. Bijzonder is ook de grote rijkdom aan bramensoorten. Er zijn 28 autochtone soorten gevonden, waaronder de landelijk uiterst zeldzame fijne randbraam, ingesneden ruigtebraam en ijle schuilbraam. Voor vier soorten bramen vormen de NFW een Europees en zelfs mondiaal bolwerk. Voor zover bekend komen *Rubus horridifolius* en *R. frieslandicus* op wereldschaal alleen in de NFW voor. Zoals de laatste naam aangeeft, is de wetenschappelijke naam van deze soort van zijn unieke groeiplaats afgeleid. De planten van droog schraalgrasland, het appelmoss en dubbelloof, groeien uitsluitend op dykswâlen; de bijzondere soorten rozen en bramen groeien vooral in de elzensingels.

Ongewervelde diersoorten

Ongewervelden zijn dieren zonder skelet en doorgaans klein. In 2012 is een verkennend onderzoek uitgevoerd naar deze diergroep. De nachtvlinders zijn het meest intensief onderzocht, maar alleen in de dykswâlen bij Twijzel en Eastermar. Van deze groep zijn 437 soorten aangetroffen, verdeeld over veertig families. In vergelijking

Diana-uil.

tot bos, heide en moeras herbergen de wallen 23 soorten die alleen in de wallen voorkomen (exclusieve soorten). De meeste zijn landelijk algemeen; zes soorten zijn landelijk schaars of zeldzaam. Ze luisteren naar welluidende namen als chinese letter en diana-uil. De rupsen van nachtvlinders hebben vaak specifieke plantensoorten nodig om op te groeien. Deze planten heten waardplanten. Van de vijftig meest algemene nachtvlinderssoorten blijken bomen en struiken de waardplant van 26 soorten en kruiden de waardplant van 22 soorten. Voor een grote diversiteit nachtvlinders zijn dus wallen nodig met een gevarieerde begroeiing van kruiden, struiken en bomen. Verder zijn 62 soorten kevers, 14 soorten hooiwagens, 36 soorten tweevleugeligen (vliegen en muggen), 98 soorten vliesvleugeligen (waaronder bijen en mieren), 14 soorten wantsen en 1 soort waaiervleugeligen aangetroffen.

Behaarde bosmier.

De zadelgroefbij en de behaarde bosmier zijn landelijk schaars en beschermd. De vondst van de gewone drentelmier was de meest noordelijke in Nederland ooit. Verder zijn onder de aangetroffen loopkevers, hooiwagens, tweevleugeligen, waaiervleugeligen en wantsen geen bijzondere soorten meer aangetroffen. De soortenrijkdom onder ongewervelden is groot. Hoe groot die van de NFW is in vergelijking tot andere leefgebieden, wordt nog nader onderzocht.

Ambitie

De drie samenwerkende organisaties zijn doordrongen van het unieke karakter van het coulisselandschap van de NFW en ook van de bijzondere biodiversiteit die er huist. Dat versterkt de ambitie van de organisaties om voor de komende jaren extra in te zetten op behoud en zo mogelijk verdere ontwikkeling van die biodiversiteit. De boeren van de agrarische natuurvereniging NFW doen dat door op verantwoorde wijze met en tussen de singels en wallen een boterham te verdienen. A&W heeft veel ervaring met ecologisch onderzoek in het gebied, terwijl LBF de nodige expertise heeft op het gebied van onderhoud en beheer van de singels en wallen. Om de ambitie te realiseren, is er draagvlak bij de bewoners nodig, van jong en oud. Zij zullen nadrukkelijk(er) bij de inspanningen voor het behoud van dit unieke landschap betrokken worden.

Dykwâl met struikheide.

Noardlike Fryske Wâlden

De agrarische natuurvereniging Noardlike Fryske Wâlden doet dat door een collectieve aanpak. Het collectief de NFW zorgt voor een goede staat van onderhoud. Het beheer wordt verzorgd door de agrarische en particuliere leden. De Noardlike Fryske Wâlden is verantwoordelijk voor de biodiversiteit. Vanuit een intensief gebiedsproces, worden de Europese biodiversiteitsdoelstellingen vertaald naar de kernkwaliteiten van het gebied. Waarna concrete afspraken voor het behoud van biodiversiteit worden gemaakt. Gebiedspartijen zijn de partners in dit proces, waarmee gezamenlijk gewerkt wordt aan een vitaal landschap dat mede gedragen wordt door een vitale landbouw.

Altenburg & Wymenga

Altenburg & Wymenga doet ecologisch onderzoek naar houtwalvogels als de gekraagde roodstaart om meer zicht te krijgen op de eigenschappen van het coulisselandschap, die belangrijk zijn voor overleving. A&W doet dat door de ecologische kennis van het gebied te verdiepen en te verbinden met de praktijk van onderhoud en beheer en met natuur- en milieueducatie. De resultaten van het onderzoek worden gebruikt in het landschapsonderhoud en in lespakketten voor basisscholen in de Noardlike Fryske Wâlden.

Landschapsbeheer Friesland

Landschapsbeheer Friesland doet dat door het actief inzetten van haar kennis van landschap en het beheer bij advisering van provincie en gemeenten in de NFW, inventarisaties en monitoring landschap, visie- en planvorming en uitvoering bij landinrichting en gebiedsontwikkeling, ondersteuning van ANV's bij herstelprojecten, en landschapscoördinatie voor en samen met NFW richting het nieuwe Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB). Ook is LBF nauw betrokken bij educatieprojecten in de NFW, waarvoor zij in 2008, samen met de NFW, het IVN en NME, de Sulveren Skries kreeg.

Gele lis en gele plomp in een pingo.

Colofon

Noardlike Fryske Wâlden, Florynwei 3, 9251 MP Burgum, 0511-548596, www.noardlikefryskewalden.nl
 Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Suderwei 2, 9269 TZ Feanwâlden. 0511-474764, www.altwym.nl
 Landschapsbeheer Friesland, Commissieweg 15, 9244 GB Beetsterzwaag. 0512-383800, www.landschapsbeheerfriesland.nl
 Op de websites van de organisaties zijn de verschillende deelrapporten bij het onderzoek te downloaden